

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 80

Fylke: Troms.

Tilleggsspørsmål nr.

Herad: Astafjord

Emne: Folkemedisin

Bygdelag: Sörgårdene

Oppskr. av: M. Myklevoll

Gard: Renså

(adresse): Renså, Tovik

G.nr. 80 Br.nr. 8

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. Ja, dessuten noen opplysninger

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Arbeidsformann Erling Ström, Grovfjord, 46 år.

SVAR

I. Husråd - Kjerringråd.

1. I gamle dager hadde folk den oppfatning at den som var mest mulig hardfør, han kunne også stå imot sykdom som andre måtte gjennomgå med store lidelser. Samtidig mente de at hvis de skulle bruke medisiner, måtte de være så sterke at de "reiv godt i halsen". Da først kunne medisinen virke.

For omkring 60 år siden var det en mann her på strøket som i mange år gikk med et stort åpent sår på leggen. Det ville ikke gro, men han gikk ikke til lege med det. Slikt mente han var tegn på veikskap. I hardeste frost kunne han ligge på sjøen og fiske. For å verge seg mot at det kom "råtkjøtt" i såret, tok han noe salt og strødde på såret. Når det svidde riktig følt, brukte han å si: "Ah, der fekk du". Hans naboer syntes han var en riktig helt.

For cirka 40 år siden var det en annen mann som hadde fått tuberkulose i halsen (strupetaring). Han mente å helbrede seg på den måten at han helte riktig mange dråper med konsentrert Vademecum ned i halsen. Dråpene var så sterke at han på den måten mer ødela halsen enn helbredet den. Han døde ikke lenge etter. Men ettersom opplysningen er steget, er disse oppfatninger kommet bort.

2. Folk hadde lite greie på at det var bakterier som var skyld i smitte, men de hadde da en mening om at det var noe som "gikk i luften". Farang kalte de det - reksjuke blei også brukt som betegnelse. For å verge seg mot farangen brukte de forskjellige rådgjerder. De kunne strø einnebar (små einekvister) på ovnen, eller sette en tjerekoppe der, så det luktet riktig sterkt. Naftadamp kunne også holde sykdommen borte, mente de. Når de var borte på fiske,

16114
16114

- hadde de ofte et stykke "dyvelsdrekk" (uttaltes divelstrek) i (veste)lommen for på den måten å holde ~~sykdommer~~ borte sykdommer som de mente kunne ferdes i luften. Kamfer kunne de også bruke, men moskus har jeg ikke hørt ble brukt.
3. Det var dem som kunne ha liggende medisiner som de mente kunne være hjelperåder mot sykdommer, f.eks. dyvelsdrekk, tørrkamfer, kamferdråper, nafta, terpentin. Den sistnevnte ble slått på talgkluter og lagt på brystet mot forkjølelse og sting i brystet. Brennevin hadde de ofte oppbevart.
4. Naturligvis var det folk som hadde forholdsvis god råd, som var best utstyrt med slike medisiner enn de dårligere stilte. Store gårder slik som sörpå, var det ikke her.
5. Det kunne nok hende at folk var og fikk eller lånte medisin hos naboene når de ikke sjöl hadde. Folk var som regel hjelpsomme når det gjaldt sykdom. Presten bodde ikke her i bygda. De måtte derfor hjelpe hverandre så godt de kunne.
6. Tjære var mye brukt som medisin. Kvae derimot, var mindre brukt.
7. Ordet "treak" er ikke kjent her.
8. Som för nevnt, var dyvelsdrekk mye brukt som vern mot smittsomme sjukdommer på den måten at dampen av den skulle holde omgangssjuken borte. (Se svar på sp. 2.)
9. Folk brukte i alminnelighet ikke å samle medisinske planter eller annet til medisinsk bruk. Et viktig unntak gjelder innsamling av galle av slaktedyr og fisk (særlig kveite). Gallen bruktes mot löst liv hos dyr og mennesker. Marflue brukte de også å samle og bruke mot vannforstopelse hos dyr. Ellers var det helst "bygdedoktorer" som sanket inn planter fra skog og mark.
10. En kjenner ikke til spesielle oppbevaringsmåter for slike ting.
11. Bygdedoktoren kunne også kjøpe medisin på apoteket.
12. Kramkarene brukte ikke å ha medisiner med tilx salg. Giktringer var mye brukt, og brukes fremdeles. Voltakors er derimot lite kjent. Det var en her i bygda jeg kjenner ~~ix~~ til som for mange år siden kjøpte et lite elektrisk apparat (en induktor) til helbredelsesmiddel.
13. En kjenner ikke til at folk hadde oppskrifter for lagging av medisiner.
14. Det er enkelte som har skaffet seg Kneipps vannkur-

bok, og oppskrifter fra den har nok vært brukt og sendt til andre, som ikke har den. Folk har da kjøpt fra apotek de planter som det står i den at de skal bruke til lagning av medisiner.

15. Av apotekermedisin som var brukt för, kan nevnes: Kronessens, Livets balsam, tørrkamfer som blei opplöst i vatn, terpentin, Vademecum, Grasia, peppermynteolje. Margarinomslag blei brukt mot verk (betennelser). Vanlig petroleum (parafin) blei brukt mot smerter. Den blei smurt på stedet der en hadde smerten. En brukte å "legge stål på" for å hindre opphovning når en hadde slått seg mot noe hardt. En smurte smeltet talg under fotsolene mot forkjølelse. De voksne brukte å "blåse på" når barna slo seg for å tröste.

II Bygdelækjarar.

16. Her var det helst mannfolk som dreiv på med lægevirk-somhet for mennesker. Kjerringene kurerte helst dyr.

17. Det var helst samer som dreiv på med kurering (på mennesker). Det har ikke vært skikk at folk fra bestemte gårder var bygdedoktorer.

18. Enkelte innflyttere kunne ta til med slik virksomhet.

19.20 Det har ikke vært noen bestemt regel for dette. Det hendte at sønnen, datteren eller noen i slekta kunne ta til med den lækevirksomhet som stamfaren dreiv på med.

21. Jeg har ikke hørt at folk mente at slike egenskaper kunne arves.

22. Oftest var det slik at de hadde måttet begynne i et knipetak under sykdom, og gikk det godt ~~gætt~~, fikk folk tiltru til dem.

23. Det var bare noen få som hadde læking nærmest som yr-ke. De fleste tok det bare på seg når det trengtes hjelp.

24. Det var ikke noen bestemt regel for hva bygdedoktor-ene tok for lækinga. Folk gav dem det de syntes, eller det de hadde råd til.

25. Som nevnt i et brev sendt tidligere var det en her som hadde ~~konsultasjon~~ samarbeid med distriktslægen i Ibestad.

26. Folk hadde forskjellig oppfatning av den lægevirk-somhet som bygdedoktorene holdt på med. Tiltroen var også varierende.

27. Det har ikke hendt her i bygda.

28. Se svar på sp. 27.

B. Lækjeråd og lækjekurar.

29. Jeg kjenner ikke til hva slags planter m.v. som byg-dedoktorene brukte.

30. Ukjent.
31. Ukjent.
32. Det var dem som kjøpte urter eller ferdiglagd medisin på apotek.
33. Ukjent.
34. Oppskrifter og legeböcker var det noen som hadde.
35. Ukjent.
36. Ukjent.
37. Brennevin blei ofte brukt av bygdedoktorene. En hørte ikke brukt annen betegnelse ~~ne~~ enn "brennevin"
38. Som nevnt i et svar innsendt tidligere, var her en bygdedoktor som var særlig flink med blodforgiftning og betennelser. Sår og utslett var han også flink med.
39. Utstyr til kopping og årelating hadde de fleste bygdedoktorene. Når de skulle slå hull på huden, hadde de et redskap som de kalte sneppert. Det var forsynt med 2 - 3 små, korte kniver, som de ved et håndtak slo hull på huden med og satte koppene på såret. Koppene kunne være et bukke- eller kuhorn med hull i den øverste (smaleste) delen. Hullet var forsynt med en klut som var festet rundt hullet. Når de så sugde luften ut gjennom kluten, ble den fortynnet inne i hornet, Kluten, som var våt, hindret luften i å strömmen inn gjennom holet igjen. Siden begynte de å bruke vannglass eller større glassbeholdere, som de regnet for å være mer renselig enn hornene. De brukte da å tenne en spon ell. likn. inne i glasset, så luften i glasset blei oppvarmet og surstoffet blei forbrukt. Dermed oppstod det vakuum, og på den måten blei blodet sugd ut av legemsdelen. De hadde også noe de kalte livsvekker. Det var en plate støpt av bly. Gjennom blyplata stod flere knappenåler eller andre kvasse spisser. Livsvekkeren klemte de så hardt mot det syke stedet. På den måten kom det ut blod gjennom de små sårene som blei dannet. Redskapene sine laget de som oftest sjöl.
40. ut blod gjennom de små sårene som blei dannet. Redskapene sine laget de som oftest sjöl.
41. Det er ikke kjent at bygdedoktorene laget eller fant opp andre instrumenter.
42. Se svar på sp. 39.
43. Se svar på sp. 39.
44. Igler blei ofte brukt og kjøpt på apoteket av bygdedoktorene eller de sjuke sjöl.
45. Blodstenging (blodstemning) var drevet påde av bygdedoktorene og andre som mente at de kunne med slikt. Blodstenging drives ennå av enkelte, og flere trur på det.

46. Noen særlige spesialister på forskjellige sjukdommer er ikke kjent.

47. Ukjent.

48. Ukjent.

C. Lækebøker.

49. Som før nevnt, hadde bygdedoktorene og andre lægebøker for sjukdommer. Den vanligste boka var Kneipps vannkur. Andre bøker var mindre kjent og lite brukt.

50. Bøkene var oftest trykt i Danmark og på dansk.

51. Fremmede språk var ikke kjent av bygdedoktorene - med unntak av samisk og finsk, som flere av dem behersket.

52. Det hendte at bøkene blei utlånt til andre interesserte, men da helst av dem som ikke dreiv på med doktorering.

53. Det er dem som fremdeles eier Kneipps vannkur. Noen andre legebøker finnes visst ikke.